

บทความวิจัย (Research Article)

การพัฒนากระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทยเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการสร้างสรรค์ ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานของนักศึกษาครูสาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา

The Development of Thai Classical Dance Teaching Process to Enhance the Creative Ability of Thai Classical Dance in the Standard Solo Dance of Student Teachers in Thai Classical Dance Education Major

อัมพร ใจเต็ญ / Amporn Chaided

อาจารย์ประจำสาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา วิทยาลัยการฝึกหัดครู มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

Lecturer of Dance Education Department College of Teacher Education, Phranakhon Rajabhat University

amporn.c@pnru.ac.th

Received: August 9, 2023 Revised: December 1, 2023 Accepted: January 6, 2024 Published: April 30, 2024

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษากระบวนการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐาน 2) พัฒนกระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทยด้านเสริมสร้างความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐาน และ 3) ประเมินประสิทธิผลกระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทยด้านการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานของนักศึกษาครูสาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา เป็นการวิจัยเชิงทดลอง ผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านนาฏศิลป์ไทย จำนวน 3 ท่าน และนักศึกษา จำนวน 30 คน ด้วยวิธีการสุ่มแบบเฉพาะเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย 1) แบบสัมภาษณ์ 2) แบบวัดความสามารถ และ 3) แผนการจัดการเรียนรู้ โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา วิเคราะห์ข้อมูลโดยหาค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และ t-test for dependent samples

ผลการวิจัยพบว่า 1) กระบวนการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานมี 6 ขั้นตอน ดังนี้ (1) ทักษะพื้นฐานทางด้านนาฏศิลป์ไทยเป็นเลิศ (2) ความคิดสร้างสรรค์เป็นเลิศ (3) ศึกษาจารีตให้ถ่องแท้ (4) ศึกษาเรื่องราวเพื่อสร้างจินตภาพในการรำ (5) ฝึกฝนฝีมือ (6) ควบคุม/ปรับปรุง 2) กระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทยด้านเสริมสร้างความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานมี 8 ขั้นตอน คือ (1) ทบทวนเนื้อหา (2) การฝึกพื้นฐาน (3) เรียนรู้จารีต (4) การฝึกวิเคราะห์ (5) ความคิดสร้างสรรค์ (6) การนำเสนอผลงาน (7) การน้อมรับและการปรับปรุง และ (8) การเผยแพร่ต่อสาธารณชน โดยผลการทดสอบหาค่าความสอดคล้องของแผนการจัดการเรียนรู้มีค่าดัชนีอยู่ระหว่างระดับ 1.00 และมีความเหมาะสมโดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.14 ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.57 และผลการทดสอบหาค่าความสอดคล้องของแบบวัดความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐาน มีค่าดัชนีอยู่ระหว่างระดับ 1.00 และ 3) ประสิทธิผลกระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทยด้านการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐาน พบว่า หลังเรียนมีคะแนนสูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

คำสำคัญ: กระบวนการสอน, นาฏศิลป์ไทย, ความสามารถในการสร้างสรรค์, รำเดี่ยวมาตรฐาน

Abstract

The objectives of this research are to 1) study the creative processes in Thai classical dance, specifically the standard solo dance category, 2) develop a teaching process for Thai classical dance that enhances creative ability in standard solo dance, and 3) evaluate the effectiveness of the teaching process of Thai classical dance in terms of creative abilities in the standard solo dance of student teachers in Thai classical dance education. This experimental research was conducted using data collected from three qualified Thai dance experts and 30 students selected based on purposive sampling. The research tools used were (1) interview form, (2) ability assessment questionnaires, and (3) learning management plans. Statistical analysis was performed using mean values, standard deviations, and t-tests for dependent samples.

The results of the research found that: 1) the creative processes in Thai classical dance, solo standard type, has 6 steps as follows: (1) excellent fundamental skills, (2) creative thinking, (3) in-depth study of traditional Thai dance convention, (4) study of narrative to create artistic imagination in dance, (5) Practice skills (6) Control/improve control, and adjustment. 2) The teaching process for enhancing students' creative abilities in the solo standard type consisted of eight steps: (1) content review, (2) basic skill training, (3) learning traditional convention, (4) analytical training, (5) creative thinking, (6) presentation, (7) receiving feedback, and (8) public performance. The testing results showed that the learning management plan's Index of Item-Objective Congruence (IOC) was at 1.00, and it was appropriate overall, with an average score of 4.14 and a standard deviation of 0.57 3) The teaching process was effective in enhancing students' creative abilities in the solo standard type of Thai classical dance, as post-learning scores were significantly higher than pre-learning scores at a 0.05 level.

Keywords: teaching process, Thai classical dance, creative ability, standard solo dance

บทนำ

การเรียนการสอนวิชานาฏศิลป์ไทยในปัจจุบันไม่เพียงมีเป้าหมายเพื่อการส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดสุนทรียภาพและชื่นชมในศิลปะเท่านั้น นาฏศิลป์ไทยยังเป็นกิจกรรมที่สามารถเสริมสร้างนักเรียนให้มีระเบียบวินัยในตนเอง รู้จักระเบียบวินัยในการแสดงออกรวมกับผู้อื่น มีสมาธิ มีความพยายามในการฝึกซ้อม มีความรับผิดชอบต่อผลงาน รู้จักความไพเราะ ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ และจินตนาการ ได้ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ที่สำคัญ คือ ช่วยให้เด็กได้รู้คุณค่าของตนตรีและนาฏศิลป์ รู้คุณค่าของศิลปะและวัฒนธรรมประจำชาติ และยังเข้าใจศิลปะของชาติด้วย (สันติ สุขสัตย์, 2558) ปัจจุบันการคิดสร้างสรรค์ (Creative) คือความแปลกใหม่จากเดิม การคิดการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นต้นแบบหรือต้นฉบับไม่ซ้ำใคร รวมทั้งนำสิ่งที่มีอยู่เดิมมาสร้างเป็นสิ่งของใหม่ที่เกิดประโยชน์มากขึ้นกว่าเดิม และความคิดสร้างสรรค์เป็นลักษณะที่ซับซ้อนของมนุษย์ เป็นความสามารถทางสมองที่ไม่สามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจน นักจิตวิทยาและนักการศึกษา

อธิบายลักษณะที่บุคคลแสดงออกมาจัดเป็นองค์ประกอบของความคิดสร้างสรรค์ เพื่อให้ความสามารถวัดความคิดสร้างสรรค์ได้ การสร้างสรรค์หรือการพัฒนาเป็นวิธีการอย่างหนึ่งในการต่อยอดและผลิตสิ่งใหม่ เพื่อให้เกิดนวัตกรรมที่สามารถรับใช้และสร้างความเจริญให้มนุษยชาติ ศาสตร์ และองค์ความรู้ต่าง ๆ ย่อมมีวิธีการสร้างสรรค์หรือพัฒนาด้วยกระบวนการเฉพาะ รวมถึงวัฒนธรรมที่เป็นกลไกอย่างหนึ่งของระบบสังคมมนุษย์ (วัชร เล่าเรียนดี, 2553)

การสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์นี้เป็นการค้นคว้าข้อมูล เพื่อนำมาพัฒนาจนเกิดองค์ความรู้ใหม่ด้วยการสร้างสรรค์ผลงานจากองค์ความรู้เดิม ผลงานการค้นคว้าวิจัยไม่ได้ปรากฏเพียงรูปแบบของงานวิจัยที่เป็นเอกสารทางวิชาการเท่านั้น หากแต่ยังสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ในรูปแบบศิลปะการแสดง การสร้างสรรค์ผลงานนาฏศิลป์นั้นเป็นกระบวนการหนึ่งที่เกิดจากการศึกษา ค้นคว้าวิเคราะห์ข้อมูล โดยผ่านขั้นตอนต่าง ๆ ตามระเบียบวิธีวิจัยทางนาฏศิลป์ ผลงานดังกล่าวเกิดจากความคิดสร้างสรรค์ประสบการณ์ และการเรียนรู้ทางนาฏศิลป์สร้างสรรค์ผลงานที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมตามรูปแบบของพื้นที่ศึกษาวิจัย (นวลรี จันทรลุน, 2560) ซึ่งในการร่ำเดี๋ยมาตรฐานเป็นนาฏยประดิษฐ์ไทยประเภทหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการนาฏศิลป์ไทย ปรากฏอยู่ในการแสดงเพื่ออวดฝีมือของตัวโขนและตัวละครเอก เป็นบทซูโรงและเสริมเนื้อความเกี่ยวกับตัวละครในวรรณกรรมให้ชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังได้รับการบรรจุในหลักสูตรการเรียนและการสอน เพื่อขอสำเร็จการศึกษาในสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาต่าง ๆ ทั่วประเทศ ร่ำเดี๋ยมาตรฐานตัวนางมีที่มาจากความคิดริเริ่ม ประสบการณ์ของศิลปินต้นแบบที่เคยออกแสดงในบทบาทนางตัวเอกต่าง ๆ ผสมผสานกับภูมิหลังของตัวโขน/ตัวละคร บริบทแวดล้อมและกลมเม็ดเด็ดพรายในการแสดงอันมีเอกลักษณ์เฉพาะบุคคล กระบวนการสร้างสรรค์นั้นมีความน่าสนใจ และเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง เพราะสะท้อนถึงภูมิปัญญา ระบบความคิด การค้นคว้าข้อมูลเพื่อการสร้างสรรค์ความคิดสร้างสรรค์ในการประดิษฐ์ทำรำ การปรับปรุงผลงานตลอดจนการสรรหาองค์ประกอบการแสดง (พัชรินทร์ สันติอัฐวรรณ, 2561)

หลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา วิทยาลัยการฝึกหัดครู มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร มุ่งผลิตบัณฑิตระดับปริญญาตรีสายวิชาชีพครูนาฏศิลป์ไทยโดยเล็งเห็นความสำคัญของบุคลากรด้านนาฏศิลป์ ในปัจจุบันบุคลากรด้านนาฏศิลป์เป็นที่ต้องการของหน่วยงานต่าง ๆ จำนวนมาก ทั้งในหน่วยงานภาครัฐและเอกชน นักศึกษาสาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษาต้องศึกษา วิเคราะห์ ปฏิบัติ และสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทย เพื่อแสดงออกถึงความสามารถทางนาฏศิลป์ไทยให้เป็นที่ประจักษ์ต่อสาธารณะชน และจากประสบการณ์ในการสอน ได้พบปัญหาของนักศึกษาในการเรียนรายวิชาที่เป็นทักษะปฏิบัติทางนาฏศิลป์ไทย ส่วนใหญ่ขาดทักษะในการปฏิบัติคนเดียวโดยลำพัง แต่เมื่อฝึกปฏิบัติพร้อมกันกับเพื่อนนักศึกษาร่วมชั้นเรียนจะสามารถปฏิบัติได้ และอีกหนึ่งปัญหา คือนักศึกษาไม่กล้าคิดสร้างสรรค์ทำรำใหม่ ๆ หรือพัฒนากระบวนการทำรำเดิม ผู้วิจัยจึงได้สัมภาษณ์อาจารย์ภายในสาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา โดยกนิษฐา สังขรัตน์ (การสื่อสารส่วนบุคคล, 20 พฤษภาคม 2563) ให้สัมภาษณ์ว่า “นักศึกษาที่มีทักษะทางนาฏศิลป์ไทยค่อนข้างน้อย เวลาฝึกปฏิบัติในห้องเรียนมักจะลอกทำรำของเพื่อนมากกว่าที่จะจดจำทำรำด้วยตนเอง อีกอย่างนักศึกษามักจะไม่จำเนื้อร้องก่อนที่จะมาเข้าเรียน และมักจะไม่มีฝึกฝนหลังจากการเรียนในห้อง” ซึ่งสอดคล้องกับ นางเยาว์ อารุงพงษ์วัฒนา (การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 พฤษภาคม 2563) กล่าวว่า “เด็กสมัยนี้ขี้เกียจ และไม่จดบันทึกทำรำใส่สมุดบันทึกเหมือนแต่ก่อน จึงทำให้ขาดทักษะ และความจำ เวลาเรียนทักษะปฏิบัติหรือทดสอบให้ฝึกปฏิบัติเพียงคนเดียวทำให้

ไม่สามารถปฏิบัติได้ตามที่สอน และยังมีผลไปสู่การคิดสร้างสรรค์การแสดงในอนาคตก่อนจบการศึกษาอีกด้วย” ซึ่งสอดคล้องกับ อานนท์ หวานเพ็ชร์ (การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 พฤษภาคม 2563) กล่าวว่า “จากประสบการณ์ที่ได้สอนในปีการศึกษา 2562 ที่ผ่านมามีพบว่า นักศึกษาของสาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา ยังขาดทักษะปฏิบัติทางนาฏศิลป์ในส่วนของการสร้างสรรค์ เนื่องจากนักศึกษขาดประสบการณ์ในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทย เมื่อถึงในรายวิชาที่ต้องใช้หลักการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทย นักศึกษาส่วนใหญ่ไม่สามารถสร้างสรรค์นาฏศิลป์ไทยตามโจทย์ที่มอบหมายให้ได้ซึ่งอาจมีผลจากการขาดความเอาใจใส่เรื่องรายละเอียดด้านทักษะปฏิบัติด้วย”

จากข้อมูลข้างต้นผู้วิจัยจึงเล็งเห็นความสำคัญของกระบวนการเรียนการสอนทางด้านนาฏศิลป์ไทย ที่มีความแปลกใหม่ และสามารถพัฒนาความสามารถในการสร้างสรรค์ของนักศึกษา ทั้งในการเสริมสร้างความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐาน ซึ่งควรค่าแก่การศึกษาทดลองหาวิธีการสอนในรูปแบบใหม่ รวมถึงการวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงลึกทั้งในด้านท่ารำ ดนตรี การขับร้อง กลวิธีในการรำ การใช้พื้นที่ในการแสดง และเครื่องแต่งกาย เพื่อให้ได้มาซึ่งหลักการสร้างสรรค์ทางด้านนาฏศิลป์ไทย ประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานทางนาฏศิลป์ไทย และกระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานอย่างเป็นระบบ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษากระบวนการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐาน
2. เพื่อพัฒนากระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทยด้านเสริมสร้างความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานของนักศึกษาครูสาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา
3. เพื่อประเมินประสิทธิผลกระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทยด้านการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานของนักศึกษาครูสาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา

ขอบเขตการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ดังนี้

1. ผู้ให้ข้อมูล

ผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิด้านนาฏศิลป์ไทย และนักศึกษาสาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา ดังนี้

1.1 ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านนาฏศิลป์ไทย ดังนี้

- 1) ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย) จากกระทรวงวัฒนธรรม ซึ่งมีความชำนาญด้านการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐาน จำนวน 1 ท่าน
- 2) อาจารย์ในสถาบันอุดมศึกษา ที่มีประสบการณ์สอนทางด้านนาฏศิลป์ไทยในสถาบันอุดมศึกษาตั้งแต่ 10 ปีขึ้นไป และดำรงตำแหน่งทางวิชาการตั้งแต่ระดับผู้ช่วยศาสตราจารย์ จำนวน 1 ท่าน
- 3) นาฏศิลป์ปิน ที่มีประสบการณ์ตั้งแต่ 10 ปีขึ้นไป และอยู่ในตำแหน่งนาฏศิลป์ปินอาวุโส สำนักการสังคีต กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม จำนวน 1 ท่าน

1.2 ประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ นักศึกษาสาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา วิทยาลัยการฝึกหัดครูมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร ปีการศึกษา 2564 ชั้นปีที่ 1 – 4 จำนวน 91 คน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้

ได้แก่ นักศึกษาสาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา วิทยาลัยการฝึกหัดครู มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร ชั้นปีที่ 4 ที่เรียนรายวิชาส่วนตัว รำคู่ รำมาตรฐานในปี การศึกษา 2564 จำนวนนักศึกษา 30 คน โดยการสุ่มแบบเฉพาะเจาะจง เนื่องจากนักศึกษาชั้นปีที่ 4 ได้ผ่านกระบวนการเรียนการสอน มีประสบการณ์ทักษะทางด้านนาฏศิลป์ไทย และด้านความคิดสร้างสรรค์ที่มากกว่าชั้นปีที่ 1-3 นักศึกษาชั้นปีที่ 4 จึงเหมาะสมเพื่อเป็นการต่อยอดองค์ความรู้ของนักศึกษา

2. ขอบเขตด้านตัวแปร

2.1 ตัวแปรอิสระ ได้แก่ กระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทย

2.2 ตัวแปรตาม ได้แก่ ความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยว มาตรฐาน

3. ขอบเขตพื้นที่ คือ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

4. ขอบเขตระยะเวลา

ในการวิจัยครั้งนี้ดำเนินการทดลอง โดยใช้เวลาดทดลอง 24 ชั่วโมง สัปดาห์ละ 4 ชั่วโมง รวม 6 สัปดาห์ ในภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2564 ดำเนินการศึกษา ตั้งแต่วันที่ 15 พฤศจิกายน 2564 ถึง 24 ธันวาคม 2564

การทบทวนวรรณกรรม

กระบวนการสอนและการจัดการเรียนรู้

จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีกระบวนการสอนและการจัดการเรียนรู้จากนักวิชาการศึกษา พบว่า สิ่งที่สำคัญที่สามารถทำให้นักศึกษามีทักษะ และความสามารถในการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานอย่างมีประสิทธิภาพซึ่ง อูชา สบฤกษ์ (2536) ได้สรุปเกี่ยวกับเทคนิคการสอนนาฏศิลป์ไทยภาคปฏิบัติของผู้เชี่ยวชาญ และอาจารย์ผู้สอนนาฏศิลป์ไทยไว้ ดังนี้

1. การรับรู้ทางสุนทรียะด้านการเคลื่อนไหว
2. การกระตุ้นจากการฟังเพลง เนื้อเพลง และทำนองเพลง
3. การกระตุ้นจากการดูตัวอย่าง เพื่อศึกษาและพิจารณาการแสดงที่ได้รับชม
4. การฝึกหัดเบื้องต้นก่อนการสอนทุกครั้ง
5. การแก้ไขข้อบกพร่องให้นักศึกษาด้วยการจับทำรำให้นักศึกษาขณะฝึกหัดปฏิบัติ
6. การอธิบายประกอบการสาธิตอย่างละเอียดช้า ๆ ในจุดบกพร่องของนักศึกษาแต่ละคน
7. การบอกหลักในการจดจำท่ารำจากยากให้เป็นง่าย
8. การสร้างความเป็นกันเองและความใกล้ชิดประดุจพ่อแม่ของนักศึกษาเพื่อเป็นการสร้าง

แรงเสริมในการเรียน

ความคิดสร้างสรรค์

จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีความคิดสร้างสรรค์จากนักวิชาการศึกษา พบว่า สิ่งที่สำคัญที่สามารถทำให้นักศึกษามีความคิดสร้างสรรค์ คือ

1. การตระหนัก (Awareness) คือ การตระหนักถึงความสำคัญของความคิดสร้างสรรค์ที่มีต่อตัวเอง สังคม ทั้งในปัจจุบันและอนาคต และตระหนักถึงความคิดสร้างสรรค์ที่มีอยู่ในตนเองด้วย

2. ความเข้าใจ (Understanding) คือ มีความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความคิดสร้างสรรค์

3. เทคนิควิธี (Techniques) การรู้เทคนิควิธีในการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ ทั้งที่เป็นเทคนิคส่วนบุคคลและเทคนิคที่เป็นมาตรฐาน

4. การตระหนักในความจริงของสิ่งต่าง ๆ (Actualization) คือ การรู้จักหรือตระหนักในตนเอง พอใจในตนเอง และพยายามใช้ตนเองอย่างเต็มศักยภาพ

ร่ำเดี่ยวมาตรฐาน

จากการสัมภาษณ์และศึกษาเอกสารด้านร่ำเดี่ยวมาตรฐานพบว่า กระบวนการสำคัญในการสร้างสรรค์ทางด้านนาฏศิลป์ไทยประเภทร่ำเดี่ยวมาตรฐาน คือ ทักษะพื้นฐานทางด้านนาฏศิลป์ไทยเป็นเลิศ ความคิดสร้างสรรค์เป็นเลิศ ศึกษาจารีตให้ถ่องแท้ ศึกษาเรื่องราวเพื่อสร้างจินตภาพในการรำ ฝึกฝนฝีมือ และควบคุม/ปรับปรุง

จากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้นจึงได้กระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทยเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ไทยประเภทร่ำเดี่ยวมาตรฐาน 8 ขั้นตอน ได้แก่ ทบทวนเนื้อหา การฝึกพื้นฐาน เรียนรู้จารีต การฝึกวิเคราะห์ ความคิดสร้างสรรค์ การนำเสนอผลงาน การยอมรับและการปรับปรุง และการเผยแพร่ต่อสาธารณชน

วิธีการดำเนินการวิจัย

1. ประชากร

ประชากรที่ศึกษาประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิด้านนาฏศิลป์ไทย และนักศึกษาสาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา ดังนี้

1.1 ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านนาฏศิลป์ไทย ดังนี้

- 1) อาจารย์ไพฑูรย์ เข้มแข็ง ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย – โขน)
- 2) รองศาสตราจารย์นงเยาว์ อารุงพงษ์วัฒนา อาจารย์ประจำสาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา วิทยาลัยการฝึกหัดครูมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

3) อาจารย์เสาวลักษณ์ ยมะคุปต์ นาฏศิลป์อาวุโส สำนักการสังคีต กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม

1.2 ประชากร คือ นักศึกษาสาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา วิทยาลัยการฝึกหัดครู มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร ปีการศึกษา 2564 ระดับชั้นปีที่ 1 – 4 จำนวน 91 คน

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ นักศึกษาสาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา วิทยาลัยการฝึกหัดครู มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร ชั้นปีที่ 4 ที่เรียนรายวิชาร่ำเดี่ยว รำคู่ รำมาตรฐานในปีการศึกษา 2564 จำนวนนักศึกษา 30 คน โดยการสุ่มแบบเฉพาะเจาะจง เนื่องจากนักศึกษาชั้นปีที่ 4 ได้ผ่านกระบวนการเรียนการสอน มีประสบการณ์ทักษะทางด้านนาฏศิลป์ไทย และด้านความคิดสร้างสรรค์ที่มากกว่าชั้นปีที่ 1-3 จึงเหมาะสมกับนักศึกษาชั้นปีที่ 4 เพื่อเป็นการต่อยอดองค์ความรู้ของนักศึกษา

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือ ดังนี้

2.1 แบบสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้ง 3 กลุ่ม เป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) มีลักษณะข้อคำถามเป็นแบบปลายเปิด เป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interviews)

2.2 แบบวัดความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐาน เป็นแบบเก็บคะแนนจากการสังเกตความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานของนักศึกษาครูสาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา การทดสอบหาค่าความสอดคล้องของแบบประเมินมีค่าดัชนีความสอดคล้องอยู่ที่ระดับ 1.00 สรุปได้ว่าผู้เชี่ยวชาญมีความคิดเห็นว่าเป็นแบบประเมินความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานมีความสอดคล้องกัน

2.3 แผนการจัดการเรียนรู้กระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทยเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานของนักศึกษาครูสาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา จำนวน 6 แผนการเรียนรู้ ครั้งละ 4 ชั่วโมง รวม 24 ชั่วโมงในภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2564 การทดสอบหาค่าความสอดคล้องของแผนการจัดการเรียนรู้มีค่าดัชนีความสอดคล้องอยู่ที่ระดับ 1.00 มีความเหมาะสมโดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.14 ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.57 สรุปได้ว่าผู้เชี่ยวชาญมีความคิดเห็นว่าเป็นแบบประเมินความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานมีความสอดคล้องกัน และมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงทดลอง เพื่อศึกษาการพัฒนากระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทยเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานของนักศึกษาครูสาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา ดำเนินการทดลองแบบ One - Group Pretest - Posttest Design (ล้วน สายยศ และ อังคณา สายยศ, 2536) ดังตาราง

ตารางที่ 1 แบบแผนการทดลองแบบ One - Group Pretest - Posttest Design

กลุ่ม	สอบก่อน	ทดลอง	สอบหลัง
E	T ₁	X	T ₂

สัญลักษณ์ที่ใช้ในแบบแผนการทดลอง

E แทน กลุ่มทดลอง

X แทน การพัฒนากระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทยเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐาน

T₁ แทน การวัดก่อนได้รับการพัฒนากระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทยเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐาน

T₂ แทน การวัดหลังได้รับการพัฒนากระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทยเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐาน

หมายเหตุ. โดย อัมพร ใจเต็ญ, 2566.

จากแบบการทดลองข้างต้นผู้วิจัยได้ดำเนินการทดลองและเก็บรวบรวมข้อมูลในภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2564 ทำการทดลองเป็นเวลา จำนวน 24 ชั่วโมง ตั้งแต่วันที่ 1 สิงหาคม 2564 ถึง วันที่ 30 สิงหาคม 2564

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

3.1 ปฐมนิเทศนักศึกษา ก่อนดำเนินการสอนในการสร้างข้อตกลง และชี้แจงทำความเข้าใจกับนักศึกษาเกี่ยวกับขั้นตอนการจัดกระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทย

3.2 ดำเนินการวัดความรู้พื้นฐานก่อนเรียนกับนักศึกษากลุ่มทดลอง เพื่อนำผลคะแนนก่อนเรียนมาประเมินว่านักเรียนมีความรู้พื้นฐาน หรือความพร้อมในการเรียนจัดการเรียนการสอนนาฏศิลป์ไทย

3.3 ผู้วิจัยดำเนินการสอนนักศึกษากลุ่มทดลองด้วยการเรียนรู้ทักษะกระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทย เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐาน ในการทดลองกลุ่มตัวอย่างนี้ใช้แผนการเรียนรู้ จำนวน 6 แผน ๆ ละ 4 ชั่วโมง และใช้เวลาในการจัดการเรียนการสอนทั้งหมด 24 ชั่วโมง ซึ่งในแต่ละชั่วโมงที่ผู้วิจัยได้ดำเนินการสอนด้วยการมอบหมายให้นักศึกษาได้ฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง โดยขณะสอนสังเกตพฤติกรรมของนักศึกษา แล้วนำข้อมูลที่ได้ไปแก้ไขข้อบกพร่องในการสอนครั้งต่อไปให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

3.4 หลังการสอนครบทั้ง 6 แผนแล้ว ผู้วิจัยดำเนินการวัดผลด้วยแบบวัดทักษะนาฏศิลป์ไทย เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐาน จากนั้นนำคะแนนที่ได้ไปวิเคราะห์หาค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และเปรียบเทียบคะแนนก่อนเรียนและหลังเรียน

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล ตามลำดับขั้นตอนดังนี้

4.1 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับกระบวนการสร้างสรรค์ทางด้านนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานของนักศึกษาครูสาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา โดยผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ มาใช้ในกระบวนการวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล โดยดำเนินการร่วมกับกระบวนการรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) ที่พบในข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ทั้งหมด จากนั้นจึงนำประเด็นหลัก (Major Themes) มาพิจารณาแบ่งแยกออกเป็นประเด็นย่อย (Sub – Themes) และหัวข้อย่อย (Categories) อันเป็นกระบวนการวิเคราะห์

4.2 ทำการตรวจสอบความถูกต้อง สมบูรณ์ของข้อมูลในแผนการจัดการเรียนรู้และแบบประเมินต่าง ๆ ที่ได้ผ่านการตรวจสอบคุณภาพจากผู้เชี่ยวชาญ จากนั้นป้อนข้อมูลลงในโปรแกรมสำเร็จรูป เพื่อทำการประมวลผลหาค่าทางสถิติ

4.3 เปรียบเทียบประสิทธิผลของกระบวนการสอนนาฏศิลป์ที่เสริมสร้างความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานของนักศึกษา โดยใช้ t-test for dependent samples

ผลการวิจัย

ตอนที่ 1 ผลการวิเคราะห์กระบวนการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐาน

จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านนาฏศิลป์ไทย จำนวน 3 ท่าน พบว่า กระบวนการสำคัญในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐาน มี 6 ขั้นตอน ดังนี้

1.1 ทักษะพื้นฐานทางนาฏศิลป์ไทยเป็นเลิศ คือ การมีทักษะพื้นฐานที่ถูกต้องตามจารีต และได้ฝึกปฏิบัติจนเกิดความชำนาญ และเข้าใจในกระบวนการที่นำมาสู่การสร้างสรรค์

1.2 ความคิดสร้างสรรค์เป็นเลิศ คือ การประดิษฐ์ความคิด แนวทาง และทัศนคติใหม่ ๆ มีความเข้าใจและการมองปัญหาในรูปแบบใหม่โดยยึดกรอบจารีตประเพณีในการรำเดี่ยวมาตรฐานทางนาฏศิลป์ไทย

1.3 ศึกษาจารีตให้ถ่องแท้ คือ จารีตประเพณีการใช้ท่ารำ ดนตรี เครื่องแต่งกาย และเครื่องประดับต่าง ๆ การเชื่อมต่อระหว่างท่ารำราหนึ่งไปอีกท่ารำราหนึ่งที่มีพลวัตสง่างาม เครื่องขริม ดุตัน หรือนุ่มนวล

1.4 ศึกษาเรื่องราวเพื่อสร้างจินตภาพในการรำ คือ การรำเดี่ยวมาตรฐานนั้นเป็นการรำเพียงคนเดียว ซึ่งจะต้องเล่าเรื่องราวในเนื้อร้องของการแสดงนั้น ๆ ให้ผู้ชมเกิดภาพและชื่นชมตามกระบวนการท่ารำของผู้แสดง และต้องสื่อออกมาด้วยท่ารำให้ผู้ชมเข้าใจกิริยา ท่าทางต่าง ๆ

1.5 ฝึกฝนฝีมือ คือ การรำเดี่ยวมาตรฐานนั้นเป็นการรำที่เน้นทักษะทางนาฏศิลป์อย่างมาก จึงจำเป็นต้องหมั่นในฝึกฝนอยู่เป็นนิตย์ให้ถูกต้อง ถูกหลัก ถูกสรีระ เหมาะสมกับผู้ที่รำเพื่อให้เกิดความสวยงามยิ่งขึ้น

1.6 ควบคุม/ปรับปรุง คือ การฝึกหรือแสดงรำเดี่ยวมาตรฐานนั้นย่อมต้องมีผู้ดูแล โดยเมื่อผู้ดูแลเห็นการแสดงออก หรือการรำที่ยังไม่ถูกหลักจะได้ชี้แนะท่วงท่าที่ถูกต้อง เพื่อให้ผู้รำนำไปแก้ไข และบอกกลวิธีการรำให้เหมาะสมกับผู้รำ เพื่อเพิ่มความสมบูรณ์สำหรับการแสดง

จากข้อมูลข้างต้นผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาสร้างเป็นกระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทยเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐาน

ตอนที่ 2 ผลการวิเคราะห์กระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทยด้านเสริมสร้างความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานของนักศึกษาครูสาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา

ผู้วิจัยได้ยึดหลักการ และเทคนิคการสอนที่วิเคราะห์จากผู้เชี่ยวชาญทางด้านนาฏศิลป์ และจัดการเรียนการสอนที่เน้นกระบวนการปฏิบัติให้ผู้เรียนสามารถนำไปใช้ได้เป็นอย่างดี ซึ่งสรุปขั้นตอนได้ดังนี้

ขั้นที่ 1 ทบทวนเนื้อหา ให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติทักษะพื้นฐานทางนาฏศิลป์ไทย เช่น เพลงช้า เพลงเร็ว แม่บทเล็ก แม่บทใหญ่ เนื่องจากเป็นแม่บทพื้นฐานในการนำมาใช้สร้างสรรค์นาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐาน โดยมีครูผู้สอนเป็นผู้ดูแล

ขั้นที่ 2 การฝึกพื้นฐาน ครูผู้สอนถ่ายทอดกระบวนการท่ารำ ประวัติ ความสำคัญของนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐาน เพื่อปูพื้นฐานความรู้ และความเข้าใจในการแสดงรำเดี่ยวมาตรฐาน

ขั้นที่ 3 เรียนรู้จารีต ครูผู้สอนให้ผู้เรียนดูวีดิทัศน์การแสดงรำเดี่ยวมาตรฐานจากผู้เชี่ยวชาญทางด้านนาฏศิลป์ไทย โดยเป็นวีดิทัศน์จากกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม เพื่อฝึกให้ผู้เรียนเข้าใจขนบและจารีตของการแสดงนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐาน

ขั้นที่ 4 การฝึกวิเคราะห์ หลังจากขั้นที่ 3 ที่ผู้เรียนได้ศึกษาวิทัศน์การแสดงรำเดี่ยวมาตรฐานแล้ว ครูผู้สอนให้ผู้เรียนวิเคราะห์ข้อมูลจากวิทัศน์การแสดงที่ได้ศึกษาตามหัวข้อต่าง ๆ ได้แก่ เรื่องราว กระบวนท่ารำ จังหวะดนตรี เครื่องแต่งกาย เนื้อร้อง ทำนองเพลง อุปกรณ์ประกอบการแสดง การใช้พื้นที่ในการแสดง การใช้ร่างกาย และความแปลกใหม่

ขั้นที่ 5 ความคิดสร้างสรรค์ เมื่อผู้เรียนได้วิเคราะห์ข้อมูลจากการดูวิทัศน์ รับการถ่ายทอด กระบวนท่ารำ และฝึกพื้นฐานแล้ว ครูผู้สอนได้ฝึกให้ผู้เรียนมีทักษะการคิดสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทย ประเภทรำเดี่ยวมาตรฐาน โดยยึดรูปแบบจารีตของการรำเดี่ยวมาตรฐาน

ขั้นที่ 6 การนำเสนอผลงาน เมื่อสร้างสรรค์ผลงานเสร็จสิ้นแล้ว ผู้เรียนนำเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญทางนาฏศิลป์ไทยเพื่อขอคำแนะนำอย่างน้อยจำนวน 3 ท่าน และนำมาปรับปรุงให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ขั้นที่ 7 การน้อมรับและการปรับปรุง เมื่อได้รับคำแนะนำในการปรับปรุงแก้ไขในขั้นที่ 6 ให้ผู้เรียนดำเนินการแก้ไข และทดลองอีกครั้ง โดยมีผู้สอนเป็นผู้ควบคุมดูแล ปรับปรุง และนำเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญทางนาฏศิลป์ไทยอีกครั้งเพื่อตรวจสอบความถูกต้องก่อนการเผยแพร่

ขั้นที่ 8 การเผยแพร่ต่อสาธารณชน ในขั้นตอนนี้ เมื่อผู้เรียนสร้างสรรค์นาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานเสร็จสิ้นแล้ว สามารถเผยแพร่ในรูปแบบของบทความวิจัย บทความวิชาการ และนำเสนอในงานประชุมวิชาการ หรือเผยแพร่การแสดงในระดับสถาบันหรือระดับชาติ โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิให้คำแนะนำอย่างน้อย 3 ท่าน

จากกระบวนการสอนทั้ง 8 ขั้นตอนนี้ ได้ผ่านการตรวจสอบประสิทธิภาพความสอดคล้อง และความเหมาะสมของเนื้อหาของแผนการจัดการเรียนรู้ แบบประเมินความสามารถของกระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทยที่เสริมสร้างความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐาน และได้มีการแนะนำให้ปรับปรุงแก้ไขตามการพิจารณาของผู้เชี่ยวชาญ โดยมีคำแนะนำเฉลี่ยรวมจากผู้เชี่ยวชาญจำนวนทั้งหมด 3 ท่าน เมื่อพิจารณาแล้วมีความคิดเห็นว่า ผลการทดสอบหาค่าความสอดคล้องของแผนการจัดการเรียนรู้ตามกระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทยเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานของนักศึกษาครูสาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา มีค่าดัชนีความสอดคล้องอยู่ที่ระดับ 1.00 สรุปได้ว่าแบบประเมินความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานมีความสอดคล้องกัน และมีความเหมาะสมโดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.14 ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.57 สรุปได้ว่าแบบประเมินความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก และผลการวิเคราะห์ข้อมูลผลการทดสอบหาค่าความสอดคล้องของแบบประเมินความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐาน ตามความคิดเห็นผู้เชี่ยวชาญมีค่าดัชนีความสอดคล้องอยู่ที่ระดับ 1.00 สรุปได้ว่าแบบประเมินความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐาน มีความสอดคล้องกัน

**ภาพที่ 1 แผนผังกระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทยด้านเสริมสร้างความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทย
ประเภทรำเดี่ยวมาตรฐาน**

หมายเหตุ. โดย อัมพร ใจเต็จ, 2566.

**ตอนที่ 3 ผลการวิเคราะห์ประสิทธิผลกระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทยด้านการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ไทย
ประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานของนักศึกษาครูสาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา**

ผลการวิเคราะห์ประสิทธิผลกระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทยด้านการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานของนักศึกษาครูสาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา ผู้วิจัยได้เปรียบเทียบผลการประเมินจากแบบวัดความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐาน ก่อนเรียนและหลังเรียนด้วยการกิจกรรมต่าง ๆ โดยดำเนินการทดลองแบบ One - Group Pretest - Posttest Design ข้อมูลที่ได้แสดงค่าสถิติโดยจำแนกตามตัวแปรที่ศึกษา โดยใช้ t-test for dependent samples ดังตารางที่ 2

**ตารางที่ 2 ผลการเปรียบเทียบประสิทธิผลกระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทยด้านการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ไทย
ประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานของนักศึกษาครูสาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา**

n = 30

การประเมิน	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ	df	t	Sig.
ก่อนเรียน	1.74	0.20	น้อยที่สุด	29	54.2421	.00
หลังเรียน	4.43	0.16	มากที่สุด			

** ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05

หมายเหตุ. โดย อัมพร ใจเต็จ, 2566.

จากตารางที่ 2 ความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานของนักศึกษาครูสาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษาก่อนเรียนและหลังเรียนด้วยแผนการจัดการเรียนรู้ตามกระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทยเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐาน โดยดำเนินการสอนตามแผนการเรียนรู้ พบว่า ความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานก่อนเรียนมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.74 โดยมีส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานอยู่ในระดับน้อยที่สุด และความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานหลังเรียน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.43 โดยมีส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานอยู่ในระดับมากที่สุด และเมื่อเปรียบเทียบประสิทธิผลกระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทยด้านการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานของนักศึกษาครูสาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา พบว่า

หลังการเรียนรู้กระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทยด้านการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐาน นักศึกษามีคะแนนเฉลี่ยสูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

สรุปและอภิปรายผล

การพัฒนากระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทยเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานของนักศึกษาครูสาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา เกิดจากการศึกษาข้อมูลจากการสัมภาษณ์ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีการศึกษาแนวคิดและทฤษฎี จำนวน 6 แนวคิดทฤษฎี คือ แนวคิดและทฤษฎีความคิดสร้างสรรค์ แนวการสอนนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานที่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ การจัดการเรียนการสอนนาฏศิลป์ไทย การเรียนการสอนโดยใช้หลักจินตภาพ บรรยายาการเรียนการสอนที่เสริมสร้างความคิดสร้างสรรค์ การวัดและประเมินผลการเรียนการสอนนาฏศิลป์ไทย ซึ่งอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. กระบวนการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐาน

กระบวนการในการสร้างสรรค์ทางด้านนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐาน มี 6 ขั้นตอน ได้แก่ 1) ทักษะพื้นฐานทางด้านนาฏศิลป์ไทยเป็นเลิศ 2) ความคิดสร้างสรรค์เป็นเลิศ 3) ศึกษาจารีตให้ถ่องแท้ 4) ศึกษาเรื่องราวเพื่อสร้างจินตภาพในการรำ 5) ฝึกฝนฝีมือ 6) ควบคุม/ปรับปรุง รวมไปถึงผู้ที่จะสามารถสร้างสรรค์ได้เป็นอย่างดี ต้องมีทั้งทักษะพื้นฐานทางด้านนาฏศิลป์ไทยเป็นเลิศ ความถูกต้องของท่ารำ จริต จารีต ในการรำ การเข้าถึงเนื้อหาของการแสดง และการสื่อสารกับคนดู ความคิดสร้างสรรค์เป็นเลิศ การคิด สร้างสรรค์ โดยยึดกรอบจารีตประเพณีในการรำเดี่ยวมาตรฐานทางนาฏศิลป์ไทย แต่สามารถนำความแปลกใหม่ ไปปรับการรำให้มีความสวยงามมากขึ้น สื่อสารกับคนดูได้ดี ศึกษาจารีตให้ถ่องแท้ รำเดี่ยวมาตรฐานส่วนใหญ่ จะเน้นจารีตประเพณีในการใช้ท่ารำ ดนตรี เครื่องแต่งกาย และเครื่องประดับต่าง ๆ ศึกษาเรื่องราวเพื่อ สร้างจินตภาพในการรำ เข้าถึงเพลงที่ใช้ในการรำให้มาก สื่อสารออกมาให้ผู้ชมได้เข้าถึงตัวละครนั้น โดยต้องอาศัย การฝึกฝนฝีมืออยู่ตลอดเวลา และมีผู้ควบคุมเพื่อเสนอแนะการปรับปรุง แก้ไข สามารถทำให้เกิดการสร้างสรรค์ ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานขึ้นได้ ซึ่งสอดคล้องกับ ธนะพัฒน์ พัฒนกุลพิศาล (2562) พบว่า งานสร้างสรรค์ได้ผ่านการวิเคราะห์ ตามแนวคิดสำคัญ 5 ประเด็น 1) แนวคิดเบื้องหน้าเบื้องหลัง (Front and back) 2) ความคิดสร้างสรรค์ 3) ความหลากหลายในการแสดง 4) การใช้ทฤษฎีและแนวคิด โปสโมเดิร์น (Post - modern) 5) การใช้สัญลักษณ์เพื่อสื่อสารการแสดงการจัดการแสดงผล และยัง สอดคล้องกับ นิศารัตน์ สิงห์บุราณ และคณะ (2560) พบว่า การสร้างสรรค์งานนาฏศิลป์สามารถแบ่งยุค การสร้างสรรค์ได้ 3 ยุค ดังนี้ 1) ยุคแรก เป็นยุคที่มีหน่วยงานเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง 2) ยุคที่การแสดง เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน 3) ยุคร่วมสมัย ซึ่งทั้ง 3 ยุคนี้จะเห็นได้ชัดว่ามีความเกี่ยวข้องกับระบบหน่วยงาน ทั้งสิ้น เพราะเมื่อมีหน่วยงานเข้ามาเกี่ยวข้อง การแสดงจะเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป การแสดงของแต่ละยุคนั้น จะมีความแตกต่างกันไปไม่ว่าจะเป็นแนวการสร้างสรรค์ รูปแบบการแสดง ลักษณะการแต่งกาย หรือแม้แต่ ดนตรีที่ใช้ในการแสดง

2. กระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทยด้านเสริมสร้างความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทย ประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานของนักศึกษาครูสาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา

ผู้วิจัยได้ยึดหลักการ และเทคนิคการสอนที่วิเคราะห์มาจากผู้เชี่ยวชาญทางด้านนาฏศิลป์ และจัดการเรียนการสอนที่เน้นกระบวนการปฏิบัติทำให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถในการนำไปใช้ได้เป็นอย่างดี โดยมีทั้งหมด 8 ขั้นตอน คือ ทบทวนเนื้อหา การฝึกพื้นฐาน เรียนรู้จารีต การฝึกวิเคราะห์ ความคิดสร้างสรรค์ การนำเสนอผลงาน การน้อมรับและการปรับปรุง และการเผยแพร่ต่อสาธารณชน เพื่อให้กระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทยด้านเสริมสร้างความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานได้ประสบความสำเร็จ ซึ่งสอดคล้องกับ วิรัชกร จินตะโล (2560) พบว่า 1) การสร้างกิจกรรมนาฏศิลป์พัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 โดยนำหลักของทฤษฎีความคิดสร้างสรรค์ที่มีองค์ประกอบ 4 ด้านคือ ความคิดริเริ่ม ความคิดคล่องแคล่ว ความคิดยืดหยุ่น และความคิดละเอียดลออ ในการช่วยพัฒนาความคิดออกมาในการปฏิบัติกิจกรรมนาฏศิลป์ และนำกระบวนการกลุ่มมาใช้ในการสร้างกิจกรรมที่จะช่วยพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งใช้เวลาในการทำกิจกรรมจำนวน 5 สัปดาห์ ๆ ละ 2 ครั้ง รวมเป็น 10 ครั้ง ๆ ละ 1 ชั่วโมง จากการพิจารณาค่าความสอดคล้อง (IOC) จากผู้ทรงคุณวุฒิ สรุปได้ว่าผู้ทรงคุณวุฒิมีความคิดเห็นสอดคล้องกันและความเหมาะสมของกิจกรรมนาฏศิลป์พัฒนาความคิดสร้างสรรค์ ผลการประเมินมีค่าดัชนีความสอดคล้องสูงกว่า 0.50 และยังสอดคล้องกับ วิวัฒน์ เพชรศรี (2561) พบว่า 1) ได้รูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบ 4 S ที่มีคุณภาพ ประกอบด้วยทฤษฎีและแนวคิดพื้นฐาน หลักการสำคัญของรูปแบบ วัตถุประสงค์ กระบวนการและขั้นตอนการจัดการเรียนรู้ บรรยากาศ องค์ประกอบการจัดการเรียนรู้ การวัดประเมินผล 2) ได้รูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบ 4 S มี 4 ขั้นตอน คือ ขั้นที่ 1 นำเสนอสิ่งเร้า (Stimulus) ขั้นที่ 2 ขั้นเตรียมความพร้อม (Start) ขั้นที่ 3 ขั้นฝึกปฏิบัติตามขั้นตอน (Step) ขั้นที่ 4 ขั้นนำเสนอผลงานและประเมิน (Star)

3. ประสิทธิผลกระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทยด้านการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานของนักศึกษาครูสาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา

ความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานก่อนเรียนมีค่าเฉลี่ย เท่ากับ 1.74 อยู่ในระดับน้อยที่สุด และความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานหลังเรียน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.43 อยู่ในระดับมากที่สุด และเมื่อเปรียบเทียบประสิทธิผลกระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทยด้านการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานของนักศึกษาครูสาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา พบว่า หลังการเรียนกระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทยด้านการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานนักศึกษามีคะแนนเฉลี่ยสูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งทำให้พบว่ากระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทยด้านการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ไทยมาใช้ในการเรียนการสอนทำให้นักศึกษาได้ฝึกฝน ได้ใช้ทักษะความสามารถ การสังเกต การฝึกปฏิบัติจริงการทําแบบอย่าง เพื่อให้สามารถแสดงการรำเดี่ยวมาตรฐานได้ถูกต้องและสวยงามมากขึ้น สอดคล้องกับ สุนิสา อินทนนท์ (2562) พบว่า การเรียนการสอนมีผลสัมฤทธิ์หลังเรียนสูงขึ้นกว่าก่อนเรียน เปรียบเทียบได้จากการหาค่าเฉลี่ยก่อนเรียนมีค่าเฉลี่ย = 6.86 และค่าเฉลี่ยหลังเรียน มีค่าเฉลี่ย = 8.42 ซึ่งค่าเฉลี่ยหลังเรียนนักเรียนมีค่าเฉลี่ยสูงขึ้นกว่าก่อนเรียนประสิทธิภาพการจัดกิจกรรมการคิดสร้างสรรค์ผลงานการแสดงนาฏศิลป์ไทย โดยใช้เอกสารประกอบการเรียนการสอนนาฏศิลป์ผ่านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

แบบเพื่อนช่วยเพื่อน มีประสิทธิภาพ 82.63/84.21 ซึ่งมีประสิทธิภาพสูงกว่าเกณฑ์ 80/80 ที่กำหนดไว้ และสอดคล้องกับ วันจักรี โชติรัตน์ และคณะ (2562) พบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนด้านความรู้ เรื่อง การออกแบบทำร่ำ – เต้นวิชานาฏศิลป์ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ที่ได้รับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบชิปปา ร่วมกับสื่อวีดิทัศน์ หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ได้ค่าความเชื่อมั่น 0.91 ผลสัมฤทธิ์ด้านความสามารถ การออกแบบทำร่ำ เรื่อง การออกแบบทำร่ำ – เต้น วิชานาฏศิลป์ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ที่ได้รับการจัดกิจกรรม การเรียนรู้แบบชิปปาร่วมกับสื่อวีดิทัศน์ ภาพรวมหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .05 ได้ค่าความเชื่อมั่น 0.93 และความพึงพอใจต่อการเรียนนาฏศิลป์ของนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ที่ได้รับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบชิปปา ร่วมกับสื่อวีดิทัศน์ ภาพรวม นักเรียนมีความพึงพอใจอยู่ในระดับมากที่สุด ได้ค่าความเชื่อมั่น 0.89 ค่าสัมประสิทธิ์ความเชื่อมั่น ของแบบวัดเท่ากับ 0.96 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านประโยชน์ที่ผู้เรียนได้รับมีค่าเฉลี่ยมากที่สุด

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 ผู้สอนสามารถนำผลจากการวิจัยครั้งนี้ไปปรับปรุงและพัฒนากระบวนการเรียนการสอน รายวิชาที่ต้องมีการฝึกปฏิบัติทางทักษะและรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรนาฏศิลป์ศึกษา และสามารถนำ รูปแบบการเรียนการสอนนี้ไปบูรณาการกับการเรียนการสอนในชั้นเรียน หรือการจัดกิจกรรมนอกเวลา เรียนเพิ่มเติมของผู้เรียนเพื่อให้เกิดประสิทธิผล

1.2 ครูและผู้บริหารควรกำหนดนโยบายในการสนับสนุนการพัฒนากระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทย เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทต่าง ๆ เพื่อพัฒนาวิธีการจัดการ เรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น

2. ข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาการพัฒนากระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทยเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการ สร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานของนักศึกษาครูสาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา ในระดับ เดียวกันเพื่อเปรียบเทียบการเสริมสร้างความสามารถในการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทย เพื่อจะได้ทราบถึง ขั้นตอนการฝึกแบบต่าง ๆ ในแต่ละบุคคล และอาจจะได้ข้อมูลในอีกแง่มุมหนึ่งที่แตกต่างกันออกไป

2.2 ควรศึกษาผลของการใช้รูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบต่าง ๆ เพิ่มเติม เช่น รูปแบบการสาธิต รูปแบบ 4 S รูปแบบ CIPPA รูปแบบ Co 5 steps เพื่อทดสอบคุณภาพการจัดการเรียนรู้ของแต่ละรูปแบบ

2.3 ควรศึกษาเปรียบเทียบการเรียนรู้ระหว่างการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ทักษะปฏิบัติกับ วิธีการสอนวิธีอื่น ๆ ตลอดจนศึกษาความคงทนในวิธีการสอนนั้น ๆ ว่าแตกต่างกันอย่างไร

รายการอ้างอิง

ธนะพัฒน์ พัฒน์กุลพิศาล. (2562). การสร้างสรรค์นาฏศิลป์ไทยร่วมสมัยในแนวคิดเบื้องหน้าเบื้องหลัง.

วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ, 21(1), 158 – 165.

นวลรวี จันทรลุน (2560). แนวทางสรรค์นาฏศิลป์พื้นบ้านโคราช. วารสารราชพฤกษ์, 15(3), 115 – 123.

<https://so05.tci-thaijo.org/index.php/Ratchaphruekjournal/article/view/125696>

- นิศารัตน์ สิงห์บุราณ, กาญจนารัตน์ แจ่มฟ้า, และ ศรียา หงส์ยี่สิบเอ็ด. (2560). การสร้างสรรค์งานนาฏศิลป์ตามยุคสมัย. *ศาสตร์พระราชาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: รวมบทความวิจัย บทความวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ประจำปี 2560*, (น. 299 – 310). สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- พัชรินทร์ สันติอัฐวรรณ. (2561). หลักนาฏยประดิษฐ์ไทยจากศิลปินต้นแบบตัวนางสู่นวัตกรรม การสร้างสรรค์รำเดี่ยวมาตรฐาน. *วารสารศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 5(2).
<https://so02.tci-thaijo.org/index.php/faa/article/view/140046>
- ล้วน สายยศ และ อังคณา สายยศ. (2536). *เทคนิคการวิจัยทางการศึกษา* (พิมพ์ครั้งที่ 3). ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ.
- วันจักรี โชติรัตน์, มนตรี เด่นดวง, และ ปรีดา เบญจการ. (2562). การพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชา นาฏศิลป์ เรื่อง การออกแบบท่ารำ – เต้น ด้วยการจัดกิจกรรมการเรียนรู้รูปแบบชิปปา ร่วมกับสื่อ วัตุดิบสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6. การประชุมมหาดไทยวิชาการระดับชาติและนานาชาติครั้งที่ 10 (น. 1119 – 1133). มหาวิทยาลัยหาดใหญ่.
<https://www.hu.ac.th/conference/conference2019/index.html>
- วิวัฒน์ เพชรศรี. (2561). การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบ 4 S สาระที่ 3 นาฏศิลป์ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5. *วารสารวิจัยและประเมินผลอุบลราชธานี*, 7(1), 21 – 30. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/ubonreseva/article/view/138414>
- วีรภัทร จินตะโล. (2560). การสร้างกิจกรรมนาฏศิลป์พัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษา 1 โรงเรียนวัดตาลเอน (โคกนาขลุ่ยปลั่ง). [ปริญญาานิพนธ์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ]. http://thesis.swu.ac.th/swuthesis/Art_Ed/Weerapat_J.pdf
- วัชร เล่าเรียนดี. (2553). *รูปแบบและกลยุทธ์การจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาทักษะการคิด* (พิมพ์ครั้งที่ 5). มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุนิสา อินทนนท์. (2562). การพัฒนาการสร้างสรรค์ผลงานการแสดงนาฏศิลป์โดยใช้สื่อสไลด์และปริศนาคำทายเรื่องนาฏยศัพท์และภาษาท่านาฏศิลป์ ผ่านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้การสอนแบบ Constructionism ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2/2 โรงเรียนพิบูลอุปถัมภ์ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา กรุงเทพมหานคร, รายงานการวิจัยในชั้นเรียน โรงเรียนพิบูลอุปถัมภ์ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา กรุงเทพมหานคร สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ.
- สันติ สุขสัตย์ (2558). การพัฒนาบทเรียนมัลติมีเดียผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต วิชานาฏศิลป์โบราณ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5. *วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*, 17(1), 28 – 35. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jica/article/view/80436>
- อัมพร ใจดี. (2566). การพัฒนากระบวนการสอนนาฏศิลป์ไทยเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการ สร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ไทยประเภทรำเดี่ยวมาตรฐานของนักศึกษาครู สาขานาฏศิลป์ศึกษา [เอกสารไม่ตีพิมพ์]. รายงานนี้ได้รับอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร (วิจัยตามศาสตร์) ประจำปีงบประมาณ 2564 มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร.
- อุษา สบฤกษ์. (2536). *การศึกษาพฤติกรรมการสอนนาฏศิลป์ไทยในวิทยาลัยนาฏศิลป์*. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR). <https://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/75173>